

Keresztény alapok

Középkori templom a bonyhádi iszapréteg alatt

Élet és Tudomány 2016/05/12

A „Völgység fővárosának” is nevezett Bonyhád középkori templomának falai a közelmúltban a dombok aljában futó 6. számú főút mellett egy csomópont építése során kerültek elő. A templomot a török lerombolta, majd a rommezőt hamarosan a nyári zivatarok során a hegyről lezúduló vastag lösziszap rétegek fedték el. Így azok az 1560 körüli pusztulás állapotában, szinte páratlan módon érintetlen, zárt egységben, mintegy időkapszulát őrizték meg számunkra a „völgységi Pompei” gótikus templomát.

Bonyhád XVI. századi templomának a lábazat magasságáig álló falai a déli oldalán a bejáráttal

A Bonyhád melletti új út építése során egyik reggel a frissen húzott árokban néhány, a középkori épületekre jellemző mészhabarcos téglát találtunk. Ahogy megpróbáltuk kitisztítani a környezetét, egyre több habarcos törmelék került elő. Hamarosan kelet-nyugati irányban párhuzamosan futó falmaradványok, egy gótikus templom lábazata rajzolódott ki előttünk. A templomhajó pedig a lábazat magasságáig tele volt a lezuhant boltozat maradványaival. Az út menti részsűttől indulva megpróbáltuk a téglás, habarcsos törmeléket először legalább egy keskeny sávban eltávolítani, hogy lássuk, milyen mélyen volt a templom padlószintje. Hamarosan láthatóvá vált az is, hogy az északi fal mintegy 150 fokos szögben megtörik, ami a hatszög három oldalával záródó szentély indulására utalt. A padlószinten pedig egy nagyobb méretű, fehér, puha mészkőből készített faragvány került elő, pontosan a szentély középvonalában. Óvatosan körbebontva, sokszor a spakni helyett is csak a söprű fa nyelével

tisztogatva, lassan láthatóvá vált, hogy az egy zárókő, ami az egykori hálóboltozathoz tartozott. A csomóponti faragványhoz – kiágazásai alapján – eredetileg nyolc, háromujjas borda csatlakozott. A téglás omladék alatt aztán sorra kerültek elő a további, a hálóboltozathoz tartozó bordák, csomóponti elemek, megégett régészeti leletek. A szentély előtti részen a padló több rétegben égett, letaposott, állatsontokat is tartalmazó agyagos rétegekből állt. Egy tüzelőhely vastagon átégett foltját és félkörívben elhelyezkedő cölöpök nyomát is megfigyeltük itt.

Gyorsított feltárás, óriási érdeklődés

A főút közelsége, az építkezés határideje miatt az első leletek előkerülésétől kérdéses volt, hogy esetleg sikerül-e valamilyen megoldást találni az út áttervezésére, de legalább a nyomvonalba eső falmaradványok feltárására. Az örökségvédelmet is felügyelő területi építési hatóság a gótikus templom átvezető új útszakasz építésének folytatáshoz járult hozzá és csak közvetlenül az omladék alatt jelentkező régészeti szint pár nap alatti kibontására, dokumentálására adott engedélyt. Szerencsére pillanatok alatt rendkívül széleskörű civil és szakmai összefogás bontakozott ki a legalapvetőbb építéstörténeti adatok tisztázására. Szinte órák alatt láthatóvá vált előttünk az egyhajós – a szentély indulásánál és az északi oldalon a falközépen, a délin a bejárat két oldalán, valamint a sarkokon kívülről pillérekkel megtámasztott – gótikus templom alaprajza. Az egyre lenyűgözőbb látvány sok látogatót vonzott, óriási volt az érdeklődés. Az emberek folyamatosan körbeállták az ásási területet, még sötétedés után is sokan érkeztek. A hírek ellenére is mindenki lelkesen bizakodott, tervezgetett, hogy a középkori Bonyhád templomának maradványait sikerül feltárni, valamilyen módon megőrizni és bemutatni is. Hiszen a falmaradványok jól látható helyen vannak, mellette megy el a forgalmas főút, a beljebb meghúzódó településre ez is felhívhatná a figyelmet. Mintegy a látogatókat csalogató, fogadó kapuja lehetne a városnak. Mai világunkban pedig még ennél is fontosabb, különösen aktuális üzenete lehetne gyökereink és a közösségi tudatunk megerősítésére.

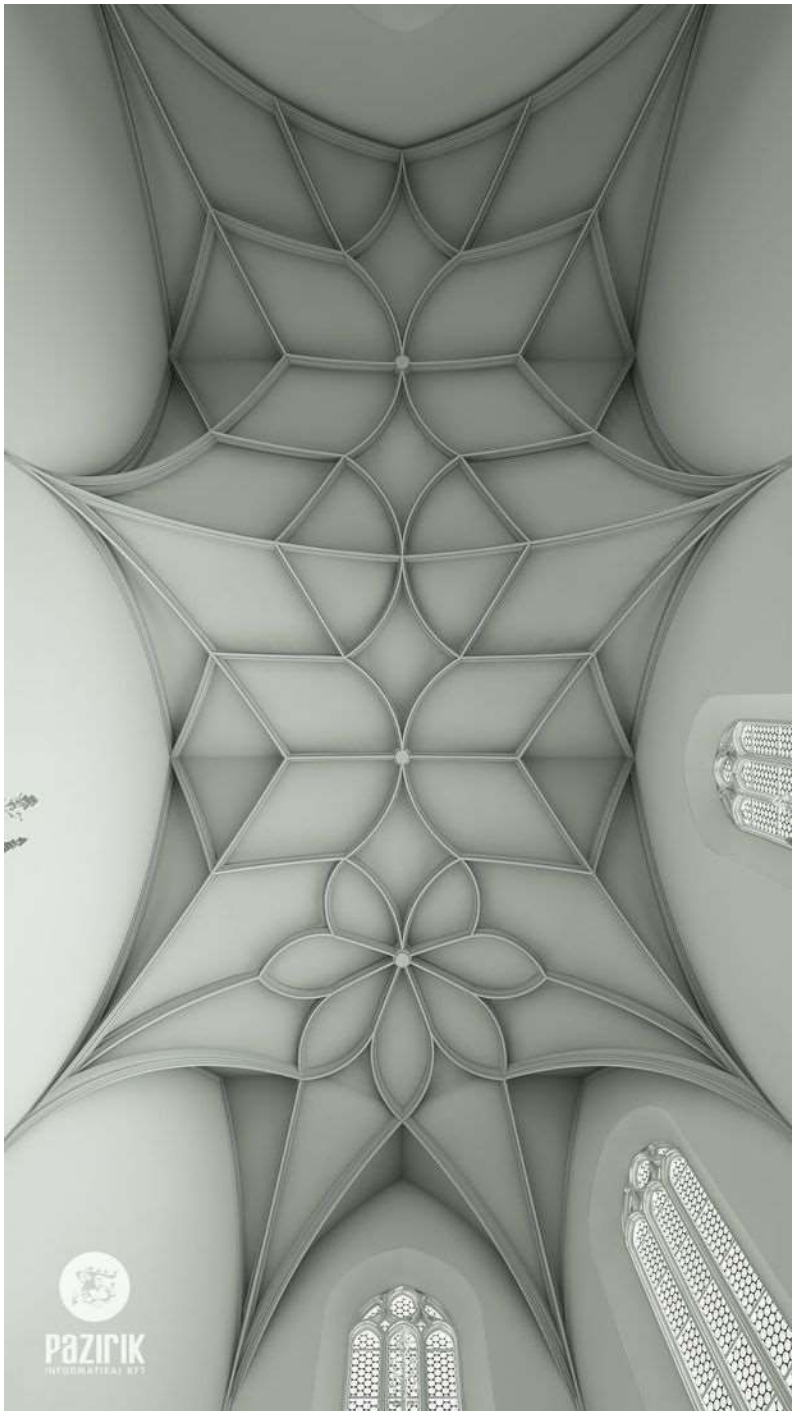

A szentély késő gótikus hálóboltozatának záróköve

A török pusztítás áldozata

A szentély indulásánál a főfalakhoz kötés nélkül csatlakozó belső falszakaszok, az eltérő összetételű habarcsok és a különböző méretű téglák alapján felmerült, hogy a templomnak több építési periódusa is lehetett. Erre utalt a bejárat közelében talált Zsigmond-kori kis pénzérme, a parvus és egy denár is. Ezek a megfigyelések szintén arra hívták fel a figyelmet, hogy számos kérdést csak a kutatás folytatása tisztázhatna.

A hálóboltozat kiszerkesztett rekonstrukciója a kőfaragványok alapján

(BUZÁS GERGELY, SZŐKE BALÁZS REKONSTRUKCIÓJA)

A bejárat közelében előkerült kapubéllet- és az ablakmű széken faragott töredékei után pedig már az is világos volt, hogy itt olyan mennyiségben és olyan szerencsésen helyükön őrződtek meg a lezuhant díszítőelemek, hogy azokból teljesen rekonstruálni lehet az egykori templom belső terét. A feltárt falmaradványok és az előkerült kőfaragványok felmérésére és részletes építészettörténeti elemzésére a helyszínre érkezett Buzás Gergely régész-
művészettörténész és Szőke Balázs boltozatszakértő is. Szerintük a bonyhádi egyhajós, két boltszakaszos teremtemplom volt, a 220 centiméter hosszú küszöbkő alapján viszonylag széles, íves záródású bejáráttal és háromosztatú ablakkal a déli falon. Ott a két pilléren boltozott előtető is lehetett, talán ahhoz tartozhattak a kapu szegletében talált bordatöredékek. Az alaprajz és a hálóboltozat párhuzamainak felsorolásakor a simonytornyai várkapolna, a szekszárdi, bárti, budafelhévízi és a nyírbátori templomok is szóba kerültek. A két kutató szerint a bonyhádi lelet díszes hálóboltozatával, kőfaragvaival kiemelkedik a falusi, mezővárosi templomok sorából. Típusának egyik legmagasabb színvonalú képviselőjének tartják, amelyet az 1510-es évek körül feltételezhetően Morgai Mihály építtetett.

Bonyha 1510 körül épült gótikus temploma

(HARGITAI BEÁTA AKVARELLJE)

A régészeti jelenségek arra utaltak, hogy a Völgységet a források szerint 1542-től dúló törökök felégették a középkori Bonyha település templomát, majd pár évig vissza-vissza térve tanyáztak is a falai között. Azonban hamarosan beszakították a boltozatot, illetve az álló, könnyebben elbontható téglafalakat pedig a kő lábazatig elhordták. A Völgységben szokásos, nyári zivatarok után a hegyről lezúduló lösziszap pedig az évszázadok alatt egyre vastagabban takarta el, így megmenekült a későbbi bolygatásoktól.

Feltehetően az alapító, Morgai Marcel sírja, patológiás elváltozásokkal a gerincen és a keltezését segítő Zsigmond-kori pénzermével

(GRAFIKA: ERKY-NAGY TIBOR)

A déli pillér titka

Az ásatás utolsó óraiban a mellékoltárok között, a déli pillér előtt a lemélyedő habarcsos omladékot követve egy sír is előkerült. A legfrekvenciáltabb helyen fekvő, erős csontozatú, megtermett személy feltehetően a templom alapítója vagy annak családtagja lehetett. Az elhunyt mellkasán Ulászló király 1442–1444 közé keltezhető denárja volt, ami végleg bizonyította, hogy a pusztulási réteg törmeléke alatt csak a templom végső építési fázisa volt látható, az alapítása korábbi, Zsigmond kori lehetett. Az emberi maradványokat vizsgáló Hajdu Tamás és Kustár Ágnes előzetes megfigyelései szerint a robosztus termetű, 30–40 éves korában elhunyt férfit több betegség is, köztük ízületi gyulladás kínozta. A férfi minden bizonnyal a Morgaiak egyik jelentős személyisége lehetett. A családból legkorábban Morgai Jánost említik, 1396-ban. A sírban talált érme alapján azonban inkább Morgai Marcelről lehet szó, akit mint a család egyik legtekintélyesebb tagját 1446-ban tanúnak hívtak egy birtokperben. A Morgai leszármazottak közül Gáspárt az 1480-as években Mátyás király embereként említik országszerte, Mihály, Benedek és Miklós neve pedig az 1500-as évek elején a megyei jegyzőkönyvekben szerepel rendszeresen. Volt, aki a szigetiekhez állva harcolt a törökök ellen, a többség azonban a Felvidékre húzódott. Ott Morgai Kata, Balassi Bálint sokáig titkolt szerelme a legismertebb, akinek nevét egy hozzá írt versnek a soraiba is elrejtette.

Modern technológia a kutatáshoz

A lelőhely tervezett elfedése miatt különösen nagy jelentősége volt minden apró ásatási megfigyelés és részlet pontos rögzítésének. Az összes elérhető információ kimentésére olyan XXI. századi technológiákra volt szükség, amelyek később lehetővé teszik akár a templom teljes rekonstrukcióját, az esetleg utólag felmerülő kérdések megválaszolását. A Geodézia Kft-nek az iparban már elterjedt, de már baleseti és egyes bűnügyi helyszínek elmentésében is használt 3D lézeres szkenneléssel alig 1 óra alatt a teljes ásatási felület minden térbeli pontját sikerült rögzíteni és vektorizálva elmenteni. Így ebből a pontfelhőből bármikor, bármilyen metszet, rajz utólag is elkészíthető, ami teljesen új távlatokat nyit más lelőhelyek régészeti dokumentálásában is. A régészek megfigyeléseiket nem csak a papírjaikat lapozgatva, hanem a 3D monitoron és akár a teljes kutatási felületet ugyanígy kinyomtatva az íróasztalukon is bármikor újra ellenőrizni tudják. Legalább ilyen fontos, hogy a bonyhádi feltáráson alkalmazott új dokumentációs technológia az újabb generáció számára is élvezhetővé, használhatóvá teszi a kutatási eredményeket.

A 3D lézerszkennéssel dokumentált falmaradványok adatainak irodai feldolgozása

A most előkerült gótikus templom, mint épített örökségünkhöz tartozó régészeti emlék önmagában is egyedi és megismételhetetlen érték. Az előzetes kutatás eredményei egyértelműen rámutattak, hogy Bonyhád eddig alig ismert középkori történetének a most megfigyelt terület sehonnan máshonnan nem megszerezhető, másként nem pótolható és nem helyettesíthető leleteket és információkat tartalmazó viszonylag kis kiterjedésű gócpontja. A középkori Bonyha templomának a lábazat magasságáig álló falai, a késő gótikus hálóboltozat, ajtó- és ablakkeretek mészkőből faragott, padlóra zuhant töredékei páratlan információs bázist és lehetőséget nyújtanak a történeti háttér és az épület rekonstrukciójához. Ugyanakkor az is jól látható, hogy a kutatás során felmerülő újabb és újabb kérdésekre a legmodernebb technológiák sem pótolhatják a földben maradt információk sokaságát, amelyek csak egy teljes körű, alapos feltárással ismerhetők meg. Sajnos erre Bonyha hányatott sorsú gótikus templománál még sokáig kell várni. Ahol a szentélybe a törökök a lovaikat kötötték egykor, a hittel épített falakra alapozott úton ma kamionok ezrei viszik modern világunk terheit.

SZABÓ GÉZA